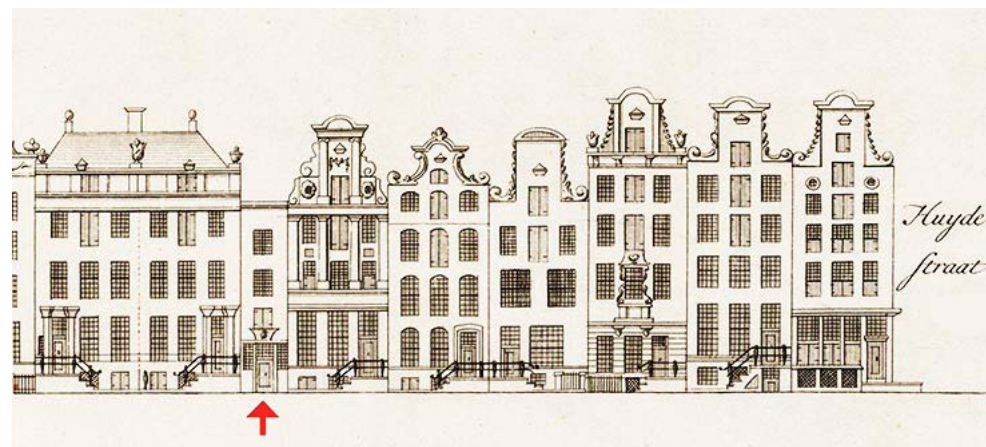

Week 45 – Collegiantenweeshuis d'Oranje Appel

Collegianten

In de zeventiende eeuw ontstonden er colleges van protestanten die buiten de kerk godsdienstige bijeenkomsten en catechisaties organiseerden. Zij hadden hun centrum in Rijnsburg. Medio zeventiende eeuw breidde de beweging zich sterk uit. Het ging zo ver dat tijdens hun vergaderingen ook avondmaalvieringen en dopen door onderdompeling plaatsvonden, waardoor sterk de indruk gevestigd werd dat het hier om een nieuw kerkgenootschap ging. Dat was niet wat de collegianten voor ogen hadden; zij volhardden in een open organisatie waar alle protestanten zich thuis moesten kunnen voelen. Zij wilden niet dogmatisch zijn en stonden vrijheid van denken en interpretatie voor. De bijeenkomsten werden ook wel 'vrijspreekcolleges' genoemd. Zij beoefenden naast vroomheid ook de praktische naastenliefde, zoals armen- en wezenzorg. In Amsterdam slooten zich diverse doopsgezinden bij de beweging aan en één van hun voorgangers, Galenus de Haan, nodigde de collegianten rond 1670 uit de bijeenkomsten in de doopsgezinde kerk Bij 't Lam te houden. Dat werd aanvankelijk in dank aanvaard maar de wens naar een eigen onderkomen bleef sterk aanwezig. Dat resulteerde in mei 1675 in het huren van de woning van mr. Opmeer aan de Keizersgracht, daar waar d'Oranje Appel in de gevel stond.

De beweging haalde in Nederland ternauwernood de negentiende eeuw. In 1828 werden de bezittingen in Rijnsburg verkocht. Amsterdam hield het dankzij het goed functionerende weeshuis veel langer vol. Het weeshuis is in 1963 omgezet in een vermogenbeheer-stichting en kent geen wezen meer. Er worden nu jeugdorganisaties ondersteund, met de nadruk op organisaties met – godbetert, alsof het hele voorgaande betoog voor niets was – doopsgezinde signatuur.

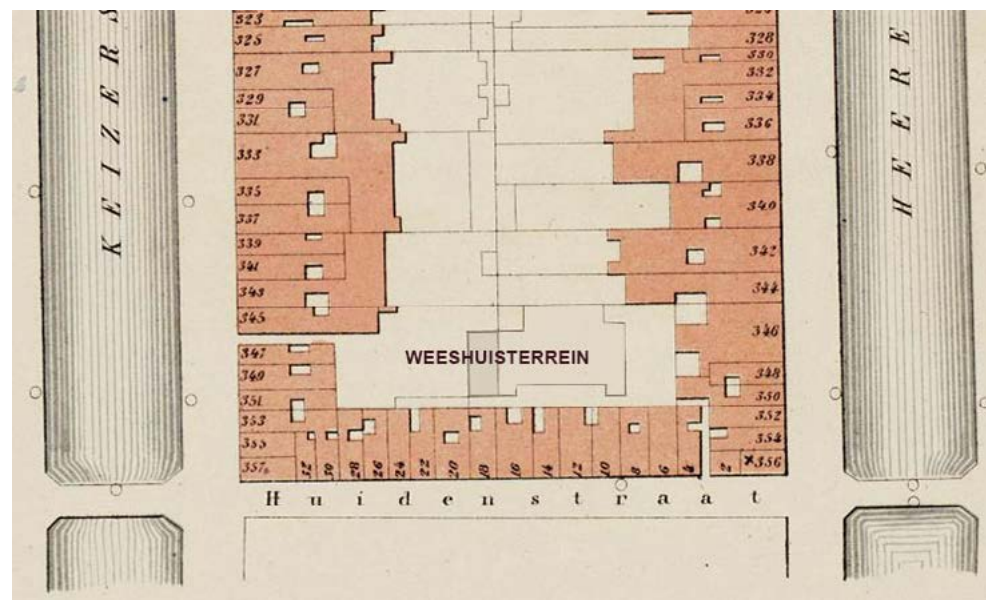
Door de nauwe banden met de doopsgezinde kerk Bij 't Lam bleven hardnekkig termen als 'doopsgezinde collegianten' of 'vergaderingen van mennonisten' aan de collegianten kleven. Dat dit onterecht is moge blijken uit de stichting in 1677 van een doopsgezind weeshuis aan de Prinsengracht. Om van dat etiket af te komen huurden de collegianten in 1675 het woonhuis van schepen mr. N. Opmeer op de Keizersgracht, daar waar d'Oranje Appel in de gevel stond. Dat was in feite een overbouwde gang tussen de huidige nummers 345 en 347 maar er school wel een voordeel achter dit pand: de tuin van buurman 347 hoorde namelijk bij het perceel. Hoewel de ruimte beperkt lijkt, had de vergadering nog ruimte over. Een lid had enkele Zuiderzeedorpen bezocht en verhaalde over de grote armoede die hij daar had ontmoet. De kinderen in die dorpen werden in uiterste nood door de ouders soms aan hun lot overgelaten en begonnen te zwerven. Daarop besloot de vergadering voor dit soort kinderen een weeshuis op te richten, dat ook in het huis plaats zou moeten vinden.. Op 11 juli 1675 werd een concept-akte opgemaakt, waarin besloten werd dit soort kinderen op te nemen, als familieleden van

Boven: L.W.R. Wenckebach tekende voor ons het fraaie huis Herengracht 346, dat de collegianten in 1680 speciaal voor het weeshuis kochten.
 Rechts: Toen het weeshuis in 1919 van de Herengracht vertrok was nagenoeg het hele binnenterrein in bezit.

die kinderen bereid waren de opname financieel te ondersteunen. Op 17 augustus kwamen de eerste twee wezen op de Keizersgracht aan en die datum geldt als stichtingsdatum van het weeshuis. In 1678 werd de formulering aangepast, naar welke norm kinderen opgenomen zouden kunnen worden. Voortaan zouden voor alle wezen plaats zijn die in een ander weeshuis geen plaats konden vinden. De enige beperking zou de financiële positie van het weeshuis mogen zijn, opdat dat niet in de problemen zou komen. Kinderen waarvoor betaald werd, genoten via deze formulering dus voorrang. Dat lijkt wat dubbel, maar dat was in de zeventiende eeuw in veel particuliere weeshuizen usance. Het grootste deel van de financiën haalde het weeshuis toch tijdens de vergaderingen op. De wezen moesten werk verrichten wat eveneens geld in het laatje bracht. Zo is sprake van weven op door een koopman ter beschikking gestelde weefgetouwen. Die koopman stond dan weer garant voor afname van de hele

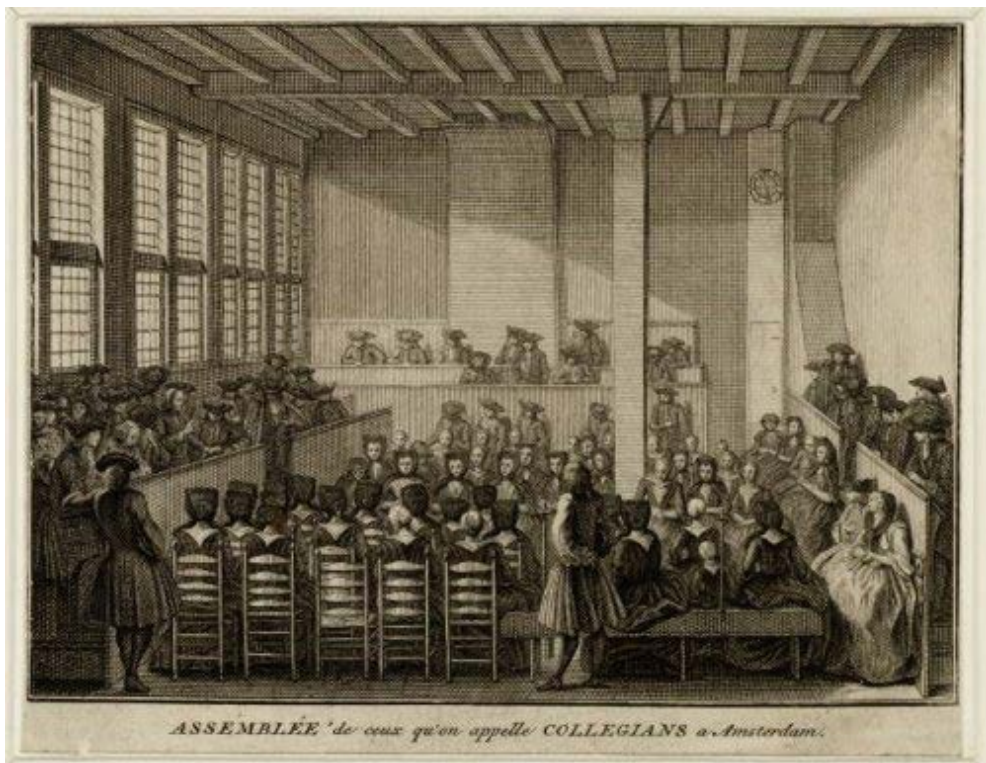

productie. Door deze 'tewerkstelling' was in de beginperiode dan ook sprake van 'weglopende' wezen zodra ze wat mondiger werden. Dat liep op tot wel een kwart van het totaal. Het aantal wezen liep ondanks dat snel op tot ongeveer 40, maar daarvoor bleek de ruimte toch te krap. In 1680 konden de collegianten het pand aan de Herengracht kopen dat tegenover het weeshuis stond, het huidige nummer 346. Het was een dubbel woonhuis met dwars dak met over de middelste drie traveeën een trapgevel in Hollandse renaissancestijl. Ook hier weer had de bewoner tuinen van buurpanden opgekocht waardoor een riante binnentuin was ontstaan die op de bestaande tuin van d'Oranje Appel aansloot. Het huis aan de Herengracht werd gekocht van François le Gilon die het van zijn vader erfde. Deze had het in 1632 gekocht, samen met een pand aan de Huidenstraat, het tegenwoordige nummer 4. Daar lag een gang langs die nu een achteruitgang vormde voor Herengracht 346 en dat was ideaal voor het weeshuis. Het huis aan de Herengracht werd geheel verhuurd en het weeshuis nam de tuin en de toegang aan de Huidenstraat in gebruik. In die tuin nu bouwde men een nieuw laag meisjesweeshuis, zodat het oude weeshuis alleen voor jongens ingericht kon worden. Behalve dat werd ook een kapel in de tuin gebouwd en nog wat schuren. De gang in de Huidenstraat kreeg een poort met daarin een gevelsteen met de naam van het weeshuis: d'Oranje Appel. Er werd in totaal bijna f 100.000,- besteed, inclusief de f 30.000,- voor het huis aan de Herengracht. En dat allemaal uit liefdegaven!

Links: Detail uit de tekening die Gerrit Lamberts in 1817 maakte van de weeshuis-ingang in de Huidenstraat. Dit poortje werd vervangen door een heel wat prozaïscher toegangsdeur met een recht kroonlijstje. Ook de 'oranjeappel' (rechts) verdween. Re.bov De dracht van een weesmeisje van d'Oranje Appel; vergelijk met de tekening links:

Tijdens de Franse overheersing van de Republiek kwam het weeshuis in financiële nood, net als zoveel burgers in de stad. Juist in een tijd dat ze met 82 wezen het grootste aantal ooit hadden bereikt. Uit nood verkocht men in 1801 Herengracht 346 en Huidenstraat 4 voor f 14.200,- aan mr. Johannes Klinkhamer. In 1808 werd ook het huis aan de Keizersgracht verkocht, zodat alleen de laagbouw in de gezamenlijke tuinen en het poortje in de Huidenstraat overbleven. In 1811 informeerde de doopsgezinde gemeente bij de regenten van d'Oranje Appel naar de mogelijkheden van een fusie van hun weeshuis met dat van de collegianten. Concreet was de bedoeling dat

Boven: Zo zag een 'vergadering' der collegianten er uit. Geen preekstel, geen dominante voorganger maar wat ze noemden: een vrijspreek-college.

Aagje Deken

Elk tehuis of school verheugt zich als na een tijdje blijkt dat ze een beroemd geworden pupil gehuisvest hebben. Zo had het Burgerweeshuis zijn Jan van Speijk, maar d'Oranje Appel spon goed garen bij de roem van Agatha Pietersdr. (Aagje) Deken (1741-1804) die op 4-jarige leeftijd als wees in d'Oranje Appel terecht kwam. Ze bleef daar tot 1767 en schreef later over het weeshuis: "De meisjes hebben het daer voor hunnen stand in de waereld al te wel: men leert haer daer denken!". Twee jaar nadat zij het weeshuis verlaten had werd Aagje lid van de doopsgezinde gemeente.

Aagje ontdekte haar dichterlijke kwaliteiten door toedoen van vriendin en huisgenoot Maria Bosch. In 1775 brachten zij een gezamenlijke dichtbundel uit, zij het dat Maria toen al twee jaar dood was. De proza ontdekte Aagje in 1776 door een langdurige briefwisseling met Betje Wolff. Toen diens echtgenoot, dominee in De Rijp, overleed, trok Aagje bij Betje in. Samen schreven zij diverse boeken, waarvan 'Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart' het grootste succes werd. Door een erfenis van Aagje in 1781 konden de dames een fraai buitenhuis in Beverwijk betrekken. Door toedoen van de Franse overheersing raakten de dames na 1797 in financiële problemen en eindigden in Den Haag.

tegen een passende vergoeding d'Oranje Appel de 17 doopsgezinde wezen zou opnemen. Daartoe verklaarde de regenten zich bereid tegen een vergoeding van f 220,- per kind per jaar en zo geschiedde. Dat betekende nog steeds maar 43 wezen in totaal. De Franse heerschappij had flink huisgehouden. Alle jongens van 15 jaar en ouder werden zonder pardon in het Franse leger ingelijfd. Opnieuw liepen er veel wezen weg, dit keer alleen jongens zodra hun tijd bijna gekomen was.

In 1851 was de geldnood voorbij en mocht het weeshuis de huizen aan de Herengracht en Huidenstraat weer van de erven Klinkhamer terugkopen voor de uiterst schappelijke prijs van f 15.000,-. Nu werd het grote huis mede in gebruik genomen door de collegianten, die er een mooie zaal kregen. Ook de regenten kregen een aparte kamer en in pandig werd een woning ingericht voor de huisvader

en -moeder. In 1893 werd Herengracht 344 gekocht en bij het weeshuis gevoegd. In 1919 werd het weeshuis verplaatst naar De Lairessestraat 11 en tien jaar later naar Hilversum. In 1963 werden de statuten gewijzigd. De Oranjeappel kent geen wezen meer en is omgezet in een vermogenbeheer-maatschappij.

Het hele complex aan en achter de Herengracht/Huidenstraat werd in 1921 verkocht aan het Ministerie van Financiën dat er een agentschap vestigde waarin het Grootboek Nationale Schuld een plaats kreeg. Daarvoor werd nr. 344 afgebroken en als uitbreiding van nr. 346 op-

Boven: Dagelijkse bezigheid voor de weesmeisjes was het verstelwerk. Het mes sneed aan twee kanten: er werden kosten bespaard en de meisjes werden klaargestoomd voor hun latere taak in het leven.

Links De binnenplaats in de sneeuw. Op de achtergrond de achterkant van de huizen aan de Keizersgracht. In de tuin de kapel.:

Links de achtergevel van Herengracht 346, nog in de functie van weeshuis.

Rechts de verbouwde gevelrij 344-346.

Onder het meisjeshuis achter de huizen aan de Huidenstraat.

nieuw opgebouwd. Na de verhuizing van Financiën in 1946 naar Herengracht 410-412 bleef het pand in gebruik bij diverse Rijksdiensten. Het enige dat vandaag nog 'rijks' is aan Herengracht 344-346 is de status van rijksmonument. Het is verdeeld in zeven particuliere appartementen.

Aflevering 45 werd samengesteld uit materiaal van Anneke Huijser, Anna Denekamp, Ria Scharn, Dolf van Wijngaarden, Erwin Meijers en Fred Kuiper.

